

UZ TEMATIKU HRVATSKE ESTETIČKE MISLI RAZDOBLJA RENESANSE

LJERKA SCHIFFLER

Jugoslavenski leksikografski zavod
(Zagreb)

UDK 101 (457.13) »501«

Izvorni znanstveni tekst,
primljen 20. V 1985.

U skladu s tradicionalnim običajima evociranja, skup o godišnjici smrti mislioca koji je svoju znanstvenu oporuku ostavio u pismenoj i živoj usmenoj riječi, nameće nam, mimo i iznad naslovom naznačena *hommagea*, i širi proslav od prisjećanja mnogih radova, predgovora i pogovora, priređivanja i redaktura djela, izborâ, ekspozea, bilješki i rasprava.

Šire, udio i prinos jednog mislioca u punini njegove životne djelatnosti, vitalnosti, energije, iskričavosti obrata filozofskog diskursa, tek kao jedno od njegovih lica, moguće je lučiti u dvojaku smislu, naporu i ukupnim dometima, težnjama i svijesti o kratkoći vremena, determiniranostima tih težnji, subjektivne i objektivne prirode, smislu i svrsi bavljenja duhovnom prošlosti vlastitog naroda.

Naš će se memorijalni iskaz kretati linijom traganja razloga bavljenja, istraživanja i dijaloga Vladimira Filipovića s prošlošću i poviješću i to s aspekta njegova bavljenja glavnim akterom ovog dijaloga — s čovjekom, budući da je u središtu Filipovićeve bavljenja filozofijom antropologijski problem i to kao jedan od najstarijih problema svjetske filozofske misli.

Pogled na svijet, praktičnu životnu filozofiju koja se ne predaje školnički, kao tezarij gotovih sudova, već otvorena duha i slobodno, iz duha filozofskog dijaloga, sve to uočavamo u svekolikom širokom bavljenju i iniciranju prikupljanja bogate kulturno-povijesne građe domaćega filozofskog nasljeđa.

Protivan uskom filozofskom »svrstavanju« a nastojeći na antropologijskom konceptu čovjeka, izvornosti života i radosti egzistencije, ne bez razloga, intencija nam je ukazati baš na onaj značaj Filipovićeve ličnosti koji daje osnovu za moguću skicu profila djelatnika, a ta je, rekli bismo gotovo renesansno-vitalistički osjećaj života, vedrine i harmonije, optimizma i prirodnosti, tih kategorija renesansne laude životu i iskonskih atributa bitka.

I sâm modeliran na velikoj i dugoj tradiciji domaće kulturne povijesti, s učiteljima Franjom Markovićem i Albertom Bazalom, prije svega, Vladimir Filipović je preuzeo na sebe zadatak zacrtan od svojih prethodnika, *pripreme pregleda razvoja hrvatske filozofske misli*, kao primjernog ogleдалa našeg čovjeka i njegove povijesne sudbe, ali uvažavajući probleme i rezultate sa specifičnog, svojevrsnog, a uz to i univerzalnog aspekta filozofijske refleksije. Baveći se u svom znanstveno-nastavnom, stručnom i nadasve popularizatorskom radu istaknutim ličnostima evropskoga filozofskog kruga, Filipović je bio svjestan potrebe, koristi i značenja domaće kulturalnog dobra, pa čak i u slučajevima i onih »rubnih«, malih, s obzirom na korisnost i dalekosežnost njihovih pogleda.

Upravo je renesansa, to sjajno razdoblje u povijesti ljudskog duha, svojim estetizmom i rješavanjem problema čovjeka kao centralnog, bila putnica za ulazak u povijest — slobodni prostor prave ljudske postojbine: stvaralačku čovječnost — a kao smisao i *clavis* okrenutosti Filipovićeve domaćoj (kulturalnoj povijesti i njenim filozofskim kamenima-medašima.

Tragajući za »veličinom malih« Klovića, Vlacića, Marulića, Monaldića, Petrića, Gučetića, do Boškovića, Račkog i Markovića, da spomenemo tek one poznatije, značajnije i u redu svjetske filozofije priznate ličnosti, jednog malog vjekovima porobljavanog naroda, koji je uza sve to imao razvijene prosvjetne i kulturne centre, jednakoopravni onima evropske kulturne zajednice, Filipović je tragao za pravom slikom naše kulturne povijesti, što znači afirmiranjem žive povijesti i živog stvaralačkog dijaloga kao uvjetima rađanja i razvijanja samosvijesti i nazora o vlastitom biću.

Temeljni stav mislioca i djelatnika V. Filipovića određujemo prvenstveno kao stvarnu vezu filozofskog mišljenja i života, života i ljudske misli, a ta se najadekvatnije odslikava upravo kroz njegove prikaze renesansne filozofije, razdoblja u kojemu, prema riječima V. Filipovića, »nema nikakve filozofske škole, nema jedinstvenoga filozofskoga *pravca*« — i baš zato je ta veza sa životom, ta neminovna veza i vječni izvor svih filozofskih pitanja, tako očito vidljiva. Jer, kaže dalje Filipović, »filozofske škole i pravci često i dulje žive nego što žive prilike i potrebe života, koje su određena filozofska pitanja postavile. Od njih onda odjedanput postanu one mrtve *školske filozofije* koje se naučavaju i uče, ali koje se stvaralački u život više ne vraćaju, a time su izgubile osnovni cilj svog opstanka.¹

Što nam poručuje dakle znanstvena oporuka mislioca, rasuta u mnogim radovima? Razumjeti »izvore našega filozofskog stvaralaštva«, dimenzije filozofijskoga govora, njegov kontinuitet u varijantama smisla, neiscrpiv u univerzalijama, kako ih postavlja renesansni

¹ Iz Predgovora *Filozofske hrestomatije III*, Filozofija renesanse, Zagreb 1956, s. 8.

tip mišljenja, ne jedinstvo u mišljenju nego jedinstvo u vezi misli i stvaralaštva, estetski svjetonazor, sabiranje svijeta kao umjetnine kroz entuzijazam i vedrinu kao životni stav i filozofski *credo*, idejno i emotivno.

Naš diskurs smjera na onu temeljnu osobinu mislioca koja se kao osjetilnost, mašta i proumljenost reflektira u cjelokupnom profilu neke ličnosti. Upravo je zanimanje za estetičare, između inače širokog interesa za mnoga filozofska pitanja i discipline, za one nedovoljno obrađene teoretičke umjetnosti i filozofe humaniste, u okviru domaće i opće-evropske kulturne klime, prognanike u strane zemlje i uporne pregoce koji su ostavili trag u domaćoj sredini, još u okvirima parcijalnih obrada, postalo izazov za izučavanje kompleksne filozofske tradicije i ostalo trajni zadatak nastavljača zacrtanog puta: ne zato, prema *Pozdravnoj riječi* što ju je održao V. Filipović na Internacionalnom simpoziju na Cresu, u povodu 450. godišnjice rođenja F. Petrića, »ne zato da bismo reproducirali jedan muzealni objekt, nego da pokažemo svima danas koliko je to djelo živo i značajno za odgonetavanje (...) načina mišljenja, a s druge strane, koliko je ono po svojoj tematici sraslo u jedinstveno stablo dijalektike evropske filozofske misli.«²

Mnogi predgovori, pogovori, pristupi i prikazi humanističko-renesansne tradicije, lapidarno sročeni, ukazuju na njeno značenje pri utiranju puta novovjekovnoj sistematskoj teoriji umjetnosti. Oni su također i izraz Filipovićeve otkrića i oduševljanja stvaralačkim u čovjeku-umjetniku, ljudskom duševnom moći kao najautentičnijim izrazom njegova bića.

Riječ je o otvorenoj mogućnosti višeznačja umjetničkog djela, vrijednosti koje se tek djelomično otkrivaju. Uz ostale, estetski odgoj čovječanstva, usmjeren k oplemenjivanju i usavršavanju ljudske spoznaje kroz ljudske norme ukusa, harmoničke veze elemenata kao konačnog cilja *lijepo duše*, zadire i u ostala područja renesansnog mišljenja, i sačinjava da tako kažemo, ne samo opće usmjerenje nego i na neki način sублиkuje ostale filozofske discipline. Renesansni *doživljaj života*, njen studij čovječanstva i čovjeka kako se reflektira u učenjima naših mislilaca i dominira njihovim širokim opusom, u Filipovićevim radovima na tu temu javlja se kao briga o jeziku, filozofskoj terminologiji koja je već tu začeta, njenoj deritualizaciji i depetifikaciji, *novumu* i odmaku od tradicionalne, kanonski autoritetima učitelja uspostavljene sheme, a u ime logike i otvorenosti mišljenja. Postulirano jedinstvo harmoniranja osobnog i društvenog, sklada duhovnog i tjelesnog, entuzijazma i mašte kojom su prošeta djela naših humanista, značenje filozofiranja i odnos filozofskog mišljenja s ostalim područjima znanja, historiografijom, pravnosociološkom tematikom i dr., od renesanse do modernih filozofskih škola i pravaca, analitičke filozofije, pragmatizma, egzistencijalizma

² Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1979, 9/10.

i drugih, u analizama i gotovo usputnim, marginalnim zabilješkama V. Filipovića, sabiru povijesnofilozofsku kontinuiranu liniju. Tražeći tu iskonsku, korijensku vezu toka filozofskih problema i pitanja, zastanak i pozornost na renesansnim teoreticima umjetnosti, polihistorima, i eruditima, kako to čini V. Filipović, smisao je traganja humanističkog primata cjeline ljudskoga života, ljudske sreće — sadržaja renesansnih socijalnih utopija i ideala pjesnika, umjetnika pa i konkretnih sadržaja tema ostalih teoretika (graditelja, primjerice) koji iskazuju u osnovi tezu o umjetnosti kao izrazu životnog osjećanja, životnog osjećanja vremena i pojedinca u tom vremenu. Pa kao što je prema riječima Paula Oscara Kristellera, cjelokupna filozofija renesanse očigledno isuviše širok argument a da bi mogao biti razvijen potrebnom širinom u kratkom tečaju, kao ni u običnom nizu predavanja, jednako možemo reći i za profil mislioca kojem je preokupacija bila upravo takva širina misli. Tako primjerice, Filipovića prvenstveno kao otvorena i slobodna mislioca privlače heretičke, inovatorske i slobodoumne teze naših filozofa, s očitim *odiumom* za mrtve knjiške moljce koji se izvlače iz riječi autoriteta, a na strani vrednovanja utjecaja što su ga odigrali naši mislioci na evropskoj sceni filozofije, kao strastveni polemičari, kritički duhovi, skeptici i beskompromisni borbenici. Te Filipović čita kao izraz *filozofije života i filozofije čovjeka*.

Odnos filozofskog i poetskog, općenito umjetničkog, na koji ukazuje Filipović u svojim uvodima i završnicama mnogih monografija, antologija, prikaza i vlastitim predavanjima, štoviše i neobaveznim časankjima na temu renesansnih diskusija oko teorije umjetnosti, pjesništva, filozofije jezika, kontroverzi oko teorije oponašanja, aristotelovskih kategorija tragedije i bezbroj ostalih problema, dobiva cjelokupno značenje upravo iz osnovnog stava Filipovića: ukazati na značenje koje ovaj tip i sadržaj mišljenja ima za razvoj novovjekovne filozofije, kao intelektualna osnova književnosti, umjetnosti ali i općih kulturnih i društvenih tokova, kao izraz revolucije duha jednog vremena, ili kako kaže sâm Filipović, »temeljnosti filozofskih ideja« u djelima naših mislilaca (kroz prožetost filozofskog i poetskog stvaralaštva. Iz svega, kao zaključak namijenjen generacijama istraživača koji nadolaze, postavlja se »nužnost uzajamnog istraživanja ovih nerastavljivih korelativnih kulturnih djelatnosti«.³

Jedan od sintetičkih zadataka razmatranja, otkrivanja i situiranja naše bogate kulturne baštine, jest i potreba otkrivanja jedinstva mišljenja i maštovitosti, filozofije i pjesništva. Videći u književnom stvaralaštvu razdoblja renesanse poticaje idejama koje je iznosila nova evropska revolucionarna misao renesansnog vremena«, u djelima mislilaca renesanse, osebujnost aktualne tematike te filozofije, Filipović

³ V. *Predgovor* knjizi autora ovoga izlaganja. *Iz hrvatske filozofske baštine*, Zagreb 1980, s. 7.

u sudionicima svestranog života domaćih kulturnih središta vidi vrijednost, a istodobno i svjedočanstvo našeg vlastitog vremena.

Budući da smo »kasno počeli pisati našu kulturnu historiju« i kako ne bismo i nadalje »rado zaboravljali one koji su cijeli život živjeli i stvarali s nama i pisali o nama, da ne bismo njegovali i promicali i nadalje nemar koji je, čini se, osobina malih naroda«, valja nam završiti ovaj kratak prisječaj i oduženje učitelju s napomenom da i uza sve nastojanje na dokumentiranom istraživanju razdoblja toliko značajnog za historijski razvoj evropske misli, ne treba zaboraviti na viđenje *živog doživljaja* naših filozofskih pregaralaca, njihova autentičnog sistema mišljenja kao na *jedan aspekt* ili *jedan dio* opće kulturne svijesti. Riječima Bazaline studije o Markoviću, riječ je o misliocima koji se s izvjesnog filozofijskog kruga misli obraćaju životu i kulturi hrvatskog naroda i žele nekako utjecati na njegov udes«. Filipovićevim riječima pak kao njihovim nastavljačem, odnos spram sveukupnog filozofskog nasljeđa očituje se kao djelatno očitovanje povijesnog procesa u kojemu su čovjekove djelatne moći usmjerene prema ljepoti i ljubavi, tim inače velikim temama ne samo renesansnih teorija lijepog i umjetnosti, nego i dijelu sveopće istinitosti kojoj težimo, ljubavi prema mudrosti i, blokovski iskazano, *uspravnom hodu*.

U tom smislu je problem estetskog doživljavanja i umjetničkog stvaralaštva vezan šire, kao jedna od sastavnica cjelovitog, duhovnog, kulturnopovijesnog objektiviteta. U spoju antropološkoga, pedagoškog i socijalnog pristupa problemima, estetska problematika jedan je od segmenata totaliteta konkretne filozofije života koju je V. Filipović kao svoju oporuku ostavio ne samo slušačima i istraživačima filozofije, nego i svima ostalima, brojnim kulturnim poslenicima. Slušačima *riječi koje život znače*.

VLADIMIR FILIPOVIĆ: UZ TEMATIKU HRVATSKE ESTETIČKE MISLI RAZDOBLJA RENESANSE

Sažetak

Evocirajući značenje i udio dijaloga mislioca u okviru koji ga pretpostavlja i bitno određuje, namjera nam je istaći upravo značenje i udio ličnosti Vladimira Filipovića u iniciranju uviđanja potrebe i važnosti zadatka istraživanja hrvatske filozofske baštine.

Posebice pak afirmiranja izvora našega filozofskog stvaralaštva i temeljnih predstavnika naše kulturne povijesti koji su već ušli u evropski kulturno-povijesni dijalog.

VLADIMIR FILIPOVIĆ: WITH THEMES OF CROATIAN AESTHETIC
THOUGHT FROM THE RENAISSANCE PERIOD

Abstract

By evoking the meaning and participation of a philosopher's dialogue in the framework which conjectures and essentially determines him, it is our intention to stress the meaning and participation of Vladimir Filipović's personality in providing the initiative for seeing the needs and importance of the task of researching the Croatian philosophical heritage.

This especially applies to the affirmation of those sources of Croatian philosophical creative work and fundamental representatives of Croatian cultural past who have already entered the European cultural and historical dialogue.